

قواعد فقه

در میدان فرهنگ و ارتباطات

تألیف:

عتر احمد علی قانع

عضو هیئت علم، دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

www.ketab.ir

انتشارات
دانشگاه امام صادق علیه السلام

عنوان: قواعد فقه در میدان فرهنگ و ارتباطات

تألیف: دکتر احمدعلی قانع

ناشر: دانشگاه امام صادق علیه السلام

صفحه آرا: رضا عبدالحی

ویراستار ادبی: مهسا قنبری علایی

طراح جلد (یونیفرم): محمد روشنی

نمایه ساز و ناظر نسخه پردازی و چاپ: رضا دیبا

چاپ و صحافی: چاپ سپیدان

چاپ اول: ۱۳۹۷

قیمت: ۱۱۰/۰۰۰ ریال

سرارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۶۲۸-۱

تهران: بزرگراه شهید چمران، پل مدیترانه، انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام

صندوق پستی ۱۴۶۵۵-۱۵۹ • پلاک ۱۴۶۵۹۴۳۶۸۱ • تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲

E-mail: press@isu.ac.ir • www.kanbesadiq.ir • فروشگاه اینترنتی

سرشناسه: قانع، احمدعلی

عنوان و نام پدیدآور: قواعد فقه در میدان فرهنگ و ارتباطات

مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام، (ع)، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ۲۰۰ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۶۲۸-۱

موضوع: فقه -- قواعد

موضوع: فقه -- قواعد -- کتابشناسی

موضوع: فرهنگ -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام

شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق علیه السلام (ع)

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۷ ق ۱۶ ق ۱۶/۵ BP

رده‌بندی دیوبی: ۲۹۷/۳۳۴

شماره کتابشناسی ملی: ۵۱۶۵۷۵۸

تمام حقوق محفوظ است، هیچ بخشی از این کتاب بدون اجازه مکتوب ناشر قابل تکثیر یا تولید مجدد به هیچ شکلی از جمله چاپ، فتوکپی، انتشار الکترونیکی، فیلم و صدا و انتقال در فضای مجازی نمی‌باشد.

این اثر تحت پوشش قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان ایران قرار دارد.

فهرست مطالب

۱۱	 سخن ناشر
۱۳	 پیشگفتار
۱۵	 گفتار اول: کلیات
۱۵	 ۱-۱. معرفی برخی از تألیفات و تفسیفات در علم قواعد فقه
۱۷	 ۲-۱. تعریف قاعده فقهی
۲۱	 گفتار دوم: قاعده لاضرر
۲۱	 ۱-۲. مستندات قرآنی قاعده
۲۳	 ۲-۲. مستندات روایی قاعده
۲۴	 ۳-۲. عقل
۲۵	 ۴-۲. معنای ضرر و ضرار
۲۷	 ۵-۲. معنای لاضرر و لاضرار چیست؟
۲۸	 ۶-۲. تقدیم قاعده لاضرر بر احکام اولیه
۳۰	 ۷-۲. تطبیقات قاعده لاضرر بر مثال‌های مبتلابه
۳۵	 گفتار سوم: قاعده اشتراک کفار و مسلمانان در تکالیف
۳۵	 ۱-۳. وظایف مؤمنان نسبت به کفار
۳۶	 ۲-۳. تبیین قاعده
۳۹	 ۳-۳. مخالفان این قاعده چه می‌گویند؟
۴۱	 ۴-۳. بیان دو مطلب در مورد قاعده
۴۲	 ۵-۳. تطبیقات قاعده در میدان فرهنگ و ارتباطات

- گفتار چهارم: قاعده شعائر دینی ۴۵
- ۱-۴. تبیین قاعده ۴۵
- ۲-۴. استندراکی بر مطالب گفته شده ۴۸
- ۱-۲-۴. تعاریف و مصادیق دیگری از مفسران و فقها در این باره ۴۸
- ۲-۲-۴. برخی از روایات مؤید قاعده ۵۰
- ۳-۴. تطبیقات قاعده بر امور جاری امروزه ۵۰
- گفتار پنجم: قاعده اتلاف و تسبیب ۵۵
- ۱-۵. تعریف قاعده اتلاف و تشریح عناصر آن ۵۵
- ۲-۵. اجابت حریت قاعده اتلاف ۵۷
- ۵-۵. اقسام قاعده اتلاف ۵۹
- ۴-۵. مقاصد اتلاف بالمباشره و اتلاف بالتسبیب ۵۹
- ۵-۵. بیان چهار نکته دیگر در تبیین قاعده ۶۲
- ۶-۵. برخی از تصمیمات اعده ۶۳
- گفتار ششم: قاعده حرمت اغراء به جهل ۶۷
- چکیده ۶۷
- مقدمه ۶۸
- ۱-۶. معرفی قاعده فقهی «اغراء به جهل» ۶۹
- ۲-۶. معرفی قواعد یا احکامی که با قاعده «اغراء به جهل» هم‌راهی و مطابقت دارند ۷۰
- ۱-۲-۶. قاعده ارشاد جاهل ۷۱
- الف. مستندات قاعده ارشاد جاهل ۷۱
- ب. ارشاد در مورد جهل به موضوع ۷۲
- ۲-۲-۶. حکم قطعی و قرآنی حرمت کتمان حقایق ۷۲
- ۳-۶. معرفی مستثنیات قاعده حرمت اغراء به جهل ۷۲
- ۱-۳-۶. بیان تدریجی برخی از احکام ۷۳
- ۲-۳-۶. تقیه نمونه بارز اغراء به جهل ۷۴
- ۳-۳-۶. کسب مخفیانه اطلاعات لازم برای نظام اسلامی ۸۱
- ۴-۳-۶. خدعه در جنگ و توریه در مقابل ظالم ۸۳
- ۵-۳-۶. معرفی چند قاعده فقهی مرتبط با اغراء به جهل ۸۴

۶-۳-۶.....	تطبیق قاعده بر مواردی مبتلابه.....	۸۵
۶-۳-۷.....	الف. مثال‌های حرمت اغراء به جهل.....	۸۶
۶-۳-۸.....	ب. مثال‌های عدم حرمت اغراء به جهل.....	۸۶
۶-۳-۹.....	۴-۶. مثال‌هایی دیگر برای قاعده.....	۸۹
۶-۳-۱۰.....	گفتار هفتم: قاعده الزام.....	۹۳
۶-۳-۱۱.....	۱-۷. تبیین قاعده.....	۹۳
۶-۳-۱۲.....	۲-۷. تطبیق قاعده بر مثال‌های دیگر.....	۹۸
۶-۳-۱۳.....	۳-۷. بیان و نکته.....	۱۰۱
۶-۳-۱۴.....	گفتار هشتم: قاعده حرمت تعاون بر اثم.....	۱۰۳
۶-۳-۱۵.....	۱-۸. تبیین مستندات قاعده.....	۱۰۳
۶-۳-۱۶.....	۱-۱-۸. کتاب.....	۱۰۳
۶-۳-۱۷.....	۲-۱-۸. روایات.....	۱۰۵
۶-۳-۱۸.....	۳-۱-۸. عقل.....	۱۰۶
۶-۳-۱۹.....	۴-۱-۸. اجماع.....	۱۰۷
۶-۳-۲۰.....	۲-۸. مفاد واژه‌های قاعده.....	۱۰۷
۶-۳-۲۱.....	۱-۲-۸. مفهوم اعانت.....	۱۰۷
۶-۳-۲۲.....	۲-۲-۸. مفهوم اثم.....	۱۰۸
۶-۳-۲۳.....	۳-۸. شرایط و عناصر لازم برای صدق قاعده.....	۱۰۸
۶-۳-۲۴.....	۱-۳-۸. حرام بودن عمل ارتكابی معان.....	۱۰۸
۶-۳-۲۵.....	۲-۳-۸. عمل مثبت شخص معین.....	۱۱۱
۶-۳-۲۶.....	۳-۳-۸. وجود عنصر معنوی.....	۱۱۲
۶-۳-۲۷.....	۴-۸. تطبیقات قاعده بر امر فرهنگ و ارتباطات.....	۱۱۳
۶-۳-۲۸.....	گفتار نهم: قاعده اضطرار.....	۱۱۷
۶-۳-۲۹.....	۱-۹. تبیین قاعده و مستندات آن.....	۱۱۷
۶-۳-۳۰.....	۱-۱-۹. مستندات و ادله قاعده.....	۱۱۷
۶-۳-۳۱.....	الف. قرآن.....	۱۱۷
۶-۳-۳۲.....	ب. روایات.....	۱۱۹
۶-۳-۳۳.....	ج. عقل.....	۱۱۹

- ۱۱۹ ۹-۱-۲. آثار اضطرار.
- ۱۱۹ الف. حکم تکلیفی.
- ۱۲۰ ب. حکم وضعی.
- ۱۲۱ ۹-۲. حد قاعده.
- ۱۲۲ ۹-۳. بیان نکاتی دیگر پیرامون قاعده.
- ۱۲۲ ۹-۳-۱. شکل های مختلف اضطرار.
- ۱۲۳ ۹-۳-۲. تعریف لغوی و اصطلاحی اضطرار.
- ۱۲۳ ۹-۳-۳. مقایسه اضطرار، اکراه و اجبار.
- ۱۲۵ ۹-۳-۴. بیان چند روایت در مورد اضطرار.
- ۱۲۵ ۹-۵-۱. وی به حرام.
- ۱۲۶ ۹-۳-۳. شرط تحقق اضطرار.
- ۱۲۶ ۹-۳-۷. رتبه یا امت بودن انجام فعل اضطراری.
- ۱۲۶ ۹-۴. تطبیقات قاعده.
- ۱۲۹ گفتار دهم: قاعده نفی.
- ۱۲۹ ۱۰-۱. مستندات قاعده.
- ۱۲۹ ۱۰-۱-۱. آیه.
- ۱۳۱ ۱۰-۱-۲. روایت.
- ۱۳۳ ۱۰-۱-۳. اجماع.
- ۱۳۴ ۱۰-۱-۴. تسالم اصحاب.
- ۱۳۴ ۱۰-۱-۵. مناسبت حکم و موضوع.
- ۱۳۴ ۱۰-۲. دلالت و مضمون قاعده.
- ۱۳۵ ۱۰-۳. مثال های روایی و فقهی قاعده.
- ۱۳۸ ۱۰-۴. تطبیقات قاعده در مسائل فرهنگی ارتباطی.
- ۱۴۳ گفتار یازدهم: قاعده «إِنَّ اللَّهَ إِذَا حَرَّمَ شَيْئًا حَرَّمَ ثَمَّهُ».
- ۱۴۳ ۱۱-۱. تبیین قاعده.
- ۱۴۸ ۱۱-۲. بیان چند نکته استدراکی.
- ۱۴۹ ۱۱-۳. تطبیق قاعده بر امور فرهنگی، ارتباطی.

گفتار دوازدهم: قاعده لزوم یا اصاله اللزوم در معاملات.....	۱۵۱
۱-۱۲. تبیین قاعده.....	۱۵۱
۱-۱-۱۲. مقصود از اصل.....	۱۵۱
۲-۱-۱۲. لزوم چیست؟.....	۱۵۲
۳-۱-۱۲. اصاله اللزوم در عقود عهدیه.....	۱۵۲
۴-۱-۱۲. فرق جوهری بین حق و حکم.....	۱۵۳
۲-۱۲. مدارک قاعده.....	۱۵۴
۳-۱۲. اندرک چند مطلب.....	۱۵۷
۴-۱۲. تطبیقات قاعده بر مسائل فرهنگی ارتباطی.....	۱۵۸
گفتار سیزدهم: قاعده حرمت اخذ اجرت بر واجبات.....	۱۶۱
۱-۱۳. تبیین قاعده.....	۱۶۱
۲-۱۳. پاسخ به پرسش مطرح شده.....	۱۶۳
۳-۱۳. استدراک چند نکته.....	۱۶۴
۴-۱۳. جدول نمایانگر حکم اخذ اجرت در حالات مختلف.....	۱۶۵
۵-۱۳. تطبیق قاعده بر مثال‌های هند ارتباطی.....	۱۶۷
گفتار چهاردهم: قاعده احترام مال و نسب.....	۱۶۹
۱-۱۴. مستندات قاعده احترام مال.....	۱۶۹
۱-۱-۱۴. بنای عقلا.....	۱۶۹
۲-۱-۱۴. روایات.....	۱۶۹
۲-۱۴. قاعده احترام عمل و کار انسان.....	۱۷۱
۱-۲-۱۴. بیان چند نکته.....	۱۷۲
الف. نقش قصد تبرع.....	۱۷۲
ب. اصل عدم تبرعی بودن.....	۱۷۲
۳-۱۴. بیان چند مثال فقهی در مورد قاعده.....	۱۷۴
۴-۱۴. تطبیق قاعده بر مسائل فرهنگی ارتباطی.....	۱۷۵
گفتار پانزدهم: قاعده قرعہ.....	۱۷۷
۱-۱۵. مستندات قاعده.....	۱۷۷
۲-۱۵. موارد به‌کارگیری قاعده.....	۱۷۸

۱۰ □ قواعد فقه در میدان فرهنگ و ارتباطات

- ۱۷۹ ۳-۱۵ نسبت میان قرعه و استصحاب
- ۱۸۰ ۴-۱۵ طرح چند سؤال پیرامون قرعه
- ۱۸۴ ۵-۱۵ علم روز و قرعه
- ۱۸۴ ۶-۱۵ تطبیقات قرعه در امور فرهنگی ارتباطی
- ۱۸۷ نتیجه‌گیری
- ۱۸۹ منابع و مأخذ
- ۱۹۳ منابع

پیام کفایت

در ایام فجر شکوهمند انقلاب اسلامی ایران به نگارش این مقدمه می‌پردازم در حالی که این انقلاب نورانی و مقدس و لاله‌گون، سی و نهمین سالگرد پیروزی خود را طی می‌کند و وارد سال چهلم می‌شود. به یاری خداوند متعال و الطاف خفیه و بلیه حضرت حق، مستکبران صهیونیسم جهانی و اذئاب آن‌ها که از آغاز در انتظار سرنگونی این نهال طیبه بودند و در بوق‌های نامیمون خود می‌دمیدند و خبر از سقوط چند روز و سی و چند ماهه و سپس چند ساله این انقلاب را می‌دادند، اکنون پی برده‌اند که این آرزوها، آرزوهای واهی و اضعاف احلام است.

راهنمایی پیامبرگونه حضرت امام خمینی (ره) بنیان‌گذار کبیر انقلاب اسلامی و سپس ارشادات و ایستادگی و هب و هجران خلف صالح ایشان، حضرت آیت‌الله امام خامنه‌ای (دام‌طه الوارف) و جان‌فشی‌های بهادر ایثارگری مردان و زنان مخلص و یارسان در این سرزمین مبارک که دو حرم اهل بیت (علیهم‌السلام) را در خود جای داده، نهال مقدس جمهوری اسلامی را روزبه‌روز توی تر و آن را مایه بیداری جهان اسلام و بلکه مستضعفان جهان قرار داده و نور این مشکات انناک، بارقه‌های امید را در دل همه آزادگان جهان روشن کرده است.

امید آن را داریم که ملت و مسئولان این نظام مقدس و خون‌آلود، با ادامه این راه سخت اما نورانی و با اعمال هرچه بیشتر یارسانی و زهد به دنیا، هرچه بیشتر مستکبران جهانی و معاندان و کوردلان داخلی و خارجی را ناامید کرده، به بیم پرفراز توحیدی آن را به‌دست آخرین حجت معصوم و صالح خدا، منجی آخرالزمان (علیه‌السلام) بسپارند و ما شاهد این پیروزی باشیم:

«مَتَى تَرَانَا (و) تَرَاكَ وَ قَدْ نَشَرْتَ لِيَوَاءِ النَّصْرِ تُرَى أَتَرَانَا نَحْفُ بِكَ وَ أَنْتَ تَوْمُ الْمَلَأَ وَ قَدْ مَلَأْتَ الْأَرْضَ عَدْلًا وَ أَذَقْتَ أَعْدَاءَكَ هَوَانًا وَ عِقَابًا وَ أَبْرَتِ الْعُتَاةَ وَ جَحَدَةَ الْحَقِّ وَ قَطَعْتَ دَابِرَ الْمُتَكَبِّرِينَ وَ اجْتَنَنْتِ أَصُولَ الظَّالِمِينَ وَ نَحْنُ نَقُولُ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» (قمی، ۱۳۷۵، عباراتی از دعای ندبه).

«کی شود که تو ما را و ما تو را ببینیم هنگامی که پرچم نصرت و فیروزی در عالم برافراشته‌ای آیا خواهی دید که ما به گرد تو حلقه‌زده و تو با سپاه تمام روی زمین را بر از عدل و داد کرده باشی و دشمنانت را کيفر خواری و عقاب بچشانی و سرکشان و کافران و منکران خدا را نابود گردانی و ریشه متکبران عالم و ستمکاران جهان را از بیخ برکنی و ما با خاطر شاد به «الحمد لله رب العالمین» لب برگشاییم».

یکی از درس‌های دوره ارشد و دکتری دانشگاه امام صادق (علیه السلام) درس قواعد فقه است. نگارنده پس از تدریس واحدهای متعددی از این درس در دانشگاه، به فکر نگارش کتابی افتادم تا دانشجویان بتوانند از آن به‌عنوان متن درسی استفاده کنند. از آنجا که سال‌های اخیر اغلب توان خود را جهت فقه و قواعد فقه میان‌رشته‌ای آن هر رشته فرهنگ و ارتباطات به کار گرفته‌ام، صبغه این قواعد فقه، صبغه فرهنگی ارتباطاتی خواهد بود. و از طرف دیگر لازم است بگویم بسیاری از مطالب این کتاب تلخیص و جمع‌بندی و تالیفی است از آنچه فقهای عظام و اساتید فقه و قواعد فقه در کتاب‌های مختلف یا مناس خود به قلم نگارش در آورده‌اند، نگارنده با انتخاب مباحثی که کاربردی‌تر ضروری بود و با افزودن مثال‌ها و نمونه‌هایی که در ساحت فرهنگ و ارتباطات وجود دارد این رساله را تدوین نموده‌ام. همین‌جا لازم است از باب لزوم شکر خالق و مَنعوق، از دانشجویان گرامی رشته معارف اسلامی و فرهنگ و ارتباطات دانشگاه امام صادق (علیه السلام)، در ردی‌های ۸۸ و ۸۹ تشکر کنم زیرا بسیاری از مثال‌ها و مطالبی که به‌عنوان تطبیقات قواعد در پایان هر فاعده آمده، به‌عنوان تکلیف درسی توسط آن‌ها تهیه و سپس توسط نگارنده انتخاب، تکمیل و ویرایش شده است و خدای را بر این توفیق شاکر و بیاس گزارم. امید است این بضاعت مزجاء، مورد استفاده اساتید و دانشجویان گرامی قرار گیرد و ما را از ارشادات و تذکرات اصلاحی و تکمیل‌کننده خود بهره‌مند سازند.

اَنَّهُ وَلِي التَّوْفِيقِ

احمدعلی قانع

تهران - دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دهه فجر انقلاب اسلامی ۱۳۹۶ هجری شمسی